

УДК 378.016:811.161.2'38

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/27.204009>**Надія СКРИПНИК,**

orcid.org/0000-0002-6847-200X

кандидат філологічних наук,

завідувач кафедри української філології

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

(Вінниця, Україна) Nadiyvnuia@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Актуальність теми зумовлена сучасними тенденціями в освіті. Стаття присвячена розгляду умов розвитку наукового мовлення на заняттях із лінгвістичних навчальних дисциплін освітньо-професійної програми «Українська мова і література». Представлено типи вправ, що стимулюють розвиток наукової діяльності під час навчання. Провідні тенденції вищої освіти нині пов'язані з ідеєю створення умов для наукових потреб особистості, що є внутрішнім стимулом студентської молоді. Одним із ключових завдань підготовки майбутнього вчителя-словесника є формування в нього науково-дослідницької та професійно-мовленнєвої компетентності як необхідної умови мовно-фахової стабільності, мовленнєвої культури, наукових розробок, якісної організації освітнього процесу. У процесі фахової підготовки сучасного педагогічного працівника вагоме місце належить опануванню ним стилістичними знаннями, вміннями та навичками. Адже майбутній педагог – це, насамперед, дослідник. Він повинен мати розвинуте чуття наукової мови, здійснювати толерантне наукове спілкування. Вагомим у контексті сказаного виступає стилістична робота з науковим текстом, який зорієнтований на оптимальне, автоматичне сприймання змісту повідомлення, а читання наукового тексту характеризують як одну з функцій пізнавальної діяльності людини, спрямовану на вилучення наукової інформації із друкованих джерел, в результаті чого у здобувачів освіти формуються вміння: розрізняти стилі, типи мови і мовлення, виявляти стилістичні засоби та залежність використання мовних засобів відповідно до цілей висловлювання, комунікативних настанов, а також робити стилістичний аналіз тексту. Домінуючим чинником організації мовних засобів у науковому стилі є узагальнено-абстрактний характер на лексичному і граматичному рівнях мовної системи. Науковий стиль потребує точної назви предмета, в наукових працях свідомо уникають прихованої образності, оскільки вона породжує зайві асоціації, ускладнює розуміння сутності. Головним комунікативним завданням спілкування в науковій сфері є вираження наукових понять думок і висновків.

Ключові слова: науковий стиль, науковий текст, мовні засоби, мовлення, комунікативна сфера, усна форма спілкування.

Nadiia SKRYPNYK,

orcid.org/0000-0002-6847-200X

Candidate of Philological Science,

Head of Ukrainian Philology Department

Vinnytsia Humanitarian and Pedagogical College

(Vinnytsia, Ukraine) Nadiyvnuia@gmail.com

FORMATION OF SCIENTIFIC SPEECH COMPETENCE DURING THE PREPARATION OF FUTURE TEACHERS PHILOLOGISTS

The actuality of theme is due to current trends in education. The article is devoted to the consideration of the conditions of development of scientific speech in the classes of the linguistic educational disciplines of the educational and professional program "Ukrainian Language and Literature". Types of exercises that stimulate the development of scientific activity during training are presented. The leading tendencies of higher education are now connected with the idea of creating the conditions for the scientific needs of the individual, which is an internal impetus for student youth. One of the main tasks of preparing the future teacher philologist is the formation of scientific-research and professional-speech competence as a necessary condition for linguistic and professional stability, speech culture, scientific developments and high-quality organization of the educational process. In the process of professional training of a modern pedagogical worker, a significant place belongs to his mastery of stylistic knowledge, skills and practice. After all, the future teacher is primarily a researcher. He must have a developed sense of scientific language, carry out tolerant scientific communication. In this context, stylistic work with scientific text, which is focused on optimal, automatic perception of the content of the message, stands out. As a result, educators have the skills to distinguish between styles, types of language and speech, identify stylistic aids and dependence on the use of linguistic means according to the purposes of expression, communicative guidance, and to make stylistic analysis of the text. The dominant factor in the organization of language means in the scientific style is the generalized-abstract character at the lexical and grammatical levels of the language system. Scientific style requires the exact name of the subject, in scientific works deliberately avoiding hidden imagery, because it generates unnecessary associations, complicates the understanding of the essence. The main communicative task of communication in the scientific field is the expression of scientific concepts of thoughts and conclusions.

Key words: scientific style, scientific text, language, speech, communication sphere, oral communication.

Постановка проблеми. Сучасний підхід до навчання мови в закладах вищої освіти має пізнавально-практичне спрямування, тобто зорієнтований на формування в студентів комунікативної компетентності, на виховання мовної особистості, яка бездоганно володіє лінгвістичними знаннями, вміннями створювати власні висловлювання різних типів, стилів і жанрів мовлення. Комунікативно-діяльнісний підхід до навчання філологічних дисциплін спонукає викладача розвивати мовлення учасників освітнього процесу як одного із головних чинників у пізнанні нового, важливого, цікавого, досягненні успіху в будь-якій подальшій навчальній діяльності, а в майбутньому – і в будь-якій сфері життя.

У час інформаційних технологій виникає дедалі більша необхідність в обміні актуальною науковою інформацією, яка реалізується через жанри наукового мовлення (монографія, стаття, дисертація, автореферат дисертації, тези, реферат, рецензія, анотація, відгук, резюме, підручник, довідник, курс лекцій, різноманітні повідомлення на наукові теми, наукові доповіді). Особливі риси наукової мови – об'єктивність, узагальненість, абстрактність і підкреслена логічність.

Аналіз досліджень. Певна річ, предмет дослідження широко репрезентований у мовознавстві. Це лінгвістичні наукові розвідки про виникнення і формування наукового стилю як функціонального різновиду загальнолітературної мови (І. Білодід, В. Гнатюк, П. Дудик, В. Виноградов, П. Житецький, А. Коваль, Г. Мацюк, Н. Мех, В. Овчаренко, Г. Онуфрієнко, Т. Панько, В. Перебийніс, В. Русанівський; вивчають українську наукову мову в теорії комунікації – О. Семенюк, О. Яшенкова та ін.). Проблеми аналізу наукового стилю присвячені розвідки Н. Д. Бабич, Н. В. Ботвина, Н. Б. Голуб, Л. І. Мацько, О. Д. Пономарева, Т. В. Симоненко, О. М. Семенов, І. М. Хом'як тощо.

Мета статті – проаналізувати методику формування наукової компетентності майбутніх учителів-словесників на заняттях із сучасної української літературної мови та стилістики.

Матеріалом дослідження були тексти наукового стилю, які можна використовувати на заняттях для формування наукової мовленнєвої компетентності учасників вищої освіти. Основні методи дослідження – методи аналізу, стилістичного аналізу, експерименту, порівняння, моделювання.

Здобуття якісної вищої освіти передбачає досконалість навичок писемного мовлення – того виду мовленнєвої діяльності, який має на меті передавання інформації письмовою формою за

законами раціональної та ефективної організації мисленнєво-мовленнєвого процесу. Якість писемного мовлення безпосередньо залежить від ступеня сформованості, як мінімум, трьох психологічних механізмів (осмислення/усвідомлення, випереджувального синтезу, пам'яті) (Онуфрієнко, 2010: 120).

Виклад основного матеріалу. Гуманізація освіти, крім пізнавальної, практичної психолого-педагогічної та контрольної-рефлексивної діяльності потребує також і наукового спілкування, підвищення рівня мовленнєвої компетентності майбутнього вчителя української мови та літератури. Тому удосконалення професійно-мовленнєвої компетентності є важливим компонентом фахової підготовки педагога. Комунікативні сфери сучасного українського слова постають перед мовленнєвим загалом не тільки благодатним простором для висловлення думок і почуттів, але й вимогливим арбітром умілої реалізації багатьох можливостей української мови, зокрема лексики наукового стилю.

Під комунікативною компетенцією зазвичай розуміють певну сукупність як особистих властивостей і можливостей, так і мовних і позамовних знань і умінь, що забезпечують комунікативну діяльність людини (Вахтель, 2006). Вона може бути зведена до наступних п'яти рівнів: 1) психофізіологічні особливості особистості, що залежать від загального психічного типу особистості, включаючи апарат артикуляції, який надзвичайно важливий для успішного спілкування; 2) соціальний статус і характеристика особистості: походження, стать, вік, професія, належність до тієї чи іншої соціальної групи, соціальна роль, що справляє безпосередній вплив на характер мовної поведінки; 3) культурний фонд, фонові знання особистості, її цінності – все це має тією чи іншою мірою збігатися в умовах інтеракції, оскільки відмінності в культурному фонді можуть призвести до комунікативних невдач; 4) мовна компетенція особистості, яка полягає в умінні і здатності виражати заданий сенс різними мовними способами, розрізняти омонімію і володіти синонімією, вибирати з усього різноманітного арсеналу мовних засобів ті, які найбільш прийнятні, доречні і придатні для досягнення ілюктивної мети; 5) комунікативні знання, вміння та навички, які полягають у тому, щоб уміти ефективно формувати комунікативну стратегію, користуватися різноманітними тактичними прийомами комунікації, володіти комунікативними нормами, вміти встановлювати і підтримувати контакт зі співрозмовниками (Вахтель, 2006: 6–7).

І. Г. Чередниченко іменує науковий стиль як мову наукової і технічної літератури; більшість дослідників вдається до традиційної назви «науковий стиль» (А. П. Коваль, Л. І. Мацько, О. М. Мацько, О. М. Сидоренко, О. Д. Пономарів, Н. В. Ботвіна, Н. Д. Бабич та ін.) (Колоїз, 2017: 13).

Ми вважаємо, що науковий стиль – це один із різновидів функціональних стилів сучасної української мови, стилістики, лінгвостилістики, що обслуговує сферу й потреби науки. Головними ознаками наукового стилю є його інформативність, понятійність і предметність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальнювальність, однозначність, точність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументація (Васенко, 2008: 13).

Визначальною особливістю наукового тексту є його раціональний характер – наукові тексти складаються із суджень, побудованих за правилами логіки науки й формальної логіки; текст не ґрунтується на образі, не активізує почуттєвий світ його читача, а орієнтований на сферу раціонального мислення.

Мовлення в рамках наукового стилю – це мовні засоби творення, які спрямовані на виконання таких основних завдань: інформування, пізнання, вплив. Мовними засобами наукового стилю є терміни, схеми, графіки, таблиці, абстрактні слова, наукова фразеологія тощо. Природа наукового стилю така, що він більш або менш інтенсивно, але завжди запозичує лексичні терміни інших мов. По-сучасному його можна назвати *інтер-активним*.

Науковий стиль мови і мовлення, як відомо, представлений багатьма підстилями (*власне науковий, навчально-науковий, науково-публіцистичний, науково-популярний, науково-технічний*), кожен з яких мовленнєво своєрідний і неоднорідний. Вони реалізуються через такі жанри: *стаття, монографія, дисертація, анотація, тези, підручник, посібник* та ін. Студентськими науковими жанрами виступають план, конспект, реферат, науковий проект, курсова робота, дипломна робота, бакалаврська робота, магістерська робота. А також у науковій та навчальній роботі досить часто виникає потреба написати *рецензію* та *відгук*. Однією із композиційних особливостей наукового стилю є *документування тверджень, посилання, цитати* (Мацько, 2003: 284).

Переважно письмовому мовленню притаманні складні синтаксичні конструкції, поширені означення тощо. При об'єднанні речень в

абзаци кожне з них чітко пов'язано одне з одним та з контекстом. Усне мовлення більш жваве та однозначне, а важливою рисою усного мовлення є інтонація. Але нині привертає увагу не лише професійне вербальне оформлення усного спілкування, а й невербальне. Зацікавленість викликають пози, жести, поведінка під час висловлювань. Невербальні складники допомагають передати емоційний стан мовців та повністю розкрити змістову сторону інформації, посилити або послабити вербальний вплив (Романюк, 2009). Таким чином, стиль писемної наукової мови – безособовий монолог.

Основу лексики наукового стилю становлять вставні слова, усталені словосполучення, сучасні формули звертань, запитань, відповідей, подяк, якими послуговуються вчені, відрізняються уніфікованістю і стереотипністю вживання. Науковому дискурсу притаманна чітка композиція, структурна побудова тексту (послідовний поділ на розділи, частини, пункти, параграфи, абзаци із застосуванням цифрового або літерного маркування частин).

Здебільшого в мові професійного спілкування не вживаються вставні слова із значенням сумніву, невпевненості, почуття, емоції мовця. Наприклад: *можливо, мабуть, очевидно, здається, може бути, певно, напевно, навряд чи, на жаль (щастя, горе, лихо), нівроку, як на зло, чого доброго* та ін.

Не можна допускати таких: *голосно говорити; жестикулювати, штовхати співбесідника; смикати за одяг; плескати по плечу; нашіптувати одному з кількох співрозмовників; нагадувати людині про її вік, фізичні вади* (Ботвіна, 1999).

Варто запам'ятати такі мовні формули: *вагомі наукові здобутки..., заслугою автора..., слушною є думка..., слушно вважати, що..., справедливе твердження..., справедливо стверджувати..., без сумніву, Ви маєте рацію..., безперечно, Ваші міркування..., дякую за увагу! дякую за прихильне ставлення до мене!, дякую за запитання!, дякую за доповнення й запитання!, складаємо щирі подяку... за цінні зауваження й поради..., ми ладні погодитися в цьому, адже в ..., краще було б..., на наш погляд..., на нашу думку...* (Онуфрієнко, 2006).

Нижче наводимо приклади таких практичних завдань.

Завдання. Підтвердьте або спростуйте положення про те, що мовна культура та мовно-фахові компетенції є невід'ємною складовою й обов'язковою ознакою освіченості та професіоналізму молодого дослідника (Онуфрієнко, 2006: 7–18). *З'ясуйте, за яких умов формується та*

вдосконалюється мовна / мовленнєва культура студента-дослідника.

Завдання. Подайте зразки мовних формул (звертання, представлення, актуалізації уваги, прощання і т. ін.), які забезпечують мовленнєвий контакт, підтримують прийняте в науковому середовищі спілкування в потрібній тональності (Колоїз, 2017: 8).

Завдання. На прикладі запропонованого наукового тексту (Хом'як І. М. Науковий текст як об'єкт вивчення стилістики. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_60/12.pdf) проілюструйте категорії перспекції та ретроспекції. Прокоментуйте способи викладу матеріалу в науковому дослідженні. Виокремте ключові поняття. Схарактеризуйте їх представлення в науковому тексті (Колоїз, 2017: 13).

Завдання. Опрацюйте матеріали щодо підстилів наукового стилю української мови, його основних та похідних жанрів. На основі узагальнень побудуйте таблицю «Підстили наукового стилю та їх жанрові різновиди» (Колоїз, 2017: 18).

Завдання. На прикладі запропонованого наукового тексту (Семенов О. М. Читання і компресія наукового тексту у професійній діяльності педагогічних працівників. URL: http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/articles/2010/14_04.pdf) прокоментуйте специфічні ознаки наукового стилю (абстрактність, інформаційна насиченість, ясність і об'єктивність викладу, конкретність, логічна послідовність, монологічний характер викладу, лінійність, точність і однозначність, лаконічність, доказовість, переконливість, аргументованість, нейтральність та ін.) (Колоїз, 2017: 25).

На практичних заняттях зі стилістики української мови варто вдатися до інтерактивних технологій, зокрема до такого прийому кооперативного навчання, як «Акваріум», що розвиває у студентів вміння дискутувати й аргументувати висловлювані думки, наприклад, під час аналізу різновидів наукового стилю. Для цього студенти об'єднуються в 4 підгрупи по 5–6 осіб у кожній. Завдання полягає у визначенні різновиду запропонованого викладачем наукового тексту й обґрунтуванні його. Після того, як представник однієї підгрупи обґрунтує приналежність тексту до певного різновиду наукового стилю, викладач підбиває підсумки роботи, визначає, наскільки вправно виконано стилістичні дослідження (Колоїз, 2017: 15).

Студент-філолог має вміти виконувати прості комунікативні завдання, логічно формулювати думки, вести дискусію, переконувати, відстоювати власну думку, доречно використовувати

мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації, наочний матеріал та інші медіазасоби.

Систематична робота з науково-навчальною літературою допомагає вдосконалити вміння щодо сприйняття, утримання й поновлення інформації, змістової і мовної компресії тексту джерела та активно розвиває навички писемного мовлення. Здобуття знань шляхом самостійного опрацювання тексту ґрунтується на комплексі взаємопов'язаних умінь: визначати і формулювати основну проблематику джерела, здійснювати його смисловий і структурний аналіз, стисло подавати інформацію тексту за деталізованим планом, знаходити додаткову, побіжну інформацію і відмежовувати її від головної, здійснювати поєднання інформації різних джерел (за допомогою порядку слів, фраз, абзаців і відповідних засобів зв'язку тексту), «згортати»/«пакувати» інформацію тексту до рівня головної в різний спосіб (синтаксична конденсація, вилучення зайвої інформації та скорочення слів, речень, фраз, смислових фрагментів тощо), вводити елементи опису джерела до продукovanого тексту та об'єднувати в ньому всі його компоненти (основний матеріал джерела, додатковий матеріал, оцінка тощо) (Онуфрієнко, 2010: 119).

Науковий стиль обслуговує професійно-наукову сферу, головною метою науковця є об'єктивний, зрозумілий, доказовий, точний і неупереджений виклад інформації, яка має впливати не на почуття, а на розум і свідомість читача (Мозговий, 2006: 39); у наукових текстах (і в усному мовленні) варто вживати авторське «ми», наукова лексика має свою специфіку, що віддзеркалює позамовну дійсність, а також впливає на інші стилі й удосконалення наукової, комунікативно-мовленнєвої компетентностей учасників освітнього процесу.

Висновки. Отже, процес удосконалення наукової-професійної лексики нині є очевидним, адже вона формується за загальними тенденціями розвитку та закономірностями функціонування сучасної української літературної мови, української мови (за професійним спрямуванням) та стилістики української мови. Основним завданням закладів вищої освіти є формування мовної, мовленнєвої культури студентів, майбутніх фахівців різних галузей освіти, котрі на належному рівні вміли б практично користуватися рідною мовою в найрізноманітніших життєвих ситуаціях. А становлення та актуальність науково-професійної лексики є результатом внутрішньомовного процесу реагування на нові явища в житті носіїв мови, які вимагають сучасних мовних номінацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ботвина Н. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови : навчальний посібник. Київ : Артек, 1999. 264 с.
2. Васенко Л. А., Дубічинський В. В., Кримець О. М. Фахова українська мова : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 272 с.
3. Вахтель Н. М. Основы прагмалингвистики : Учебное пособие. Воронеж : Изд-во ВГУ, 2006. 31 с.
4. Колоїз Ж. В. Науковий стиль української мови : практикум. Кривий Ріг : КДПУ, 2017. 114 с.
5. Мацько Л. І. Стилістика української мови. Львів : Вища школа, 2003. 462 с.
6. Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні : модульний курс : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 592 с.
7. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 311 с.
8. Онуфрієнко Г. С. Українська наукова мова в структурі сучасної університетської освіти як об'єкт лінгводидактики. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологія»*. 2010. Вип. 50. С. 117–122.
9. Романюк І. В. Вербальні та невербальні складники діалогічного мовлення мовців (на матеріалі прозових творів І. Нечуя-Левицького). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки. Мовознавство: Збірник наукових праць / Відп. ред. Л. І. Мацько*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 79–85.

REFERENCES

1. Botvyna N. V. Ofitsiino-dilovyi ta naukovyi styli ukrainskoi movy: navchalnyi posibnyk [Official business and scientific styles of the Ukrainian language: a tutorial]. Kyiv : Artek, 1999, 264 p [in Ukrainian].
2. Vasenko L. A., Dubichynskiy V. V., Krymets O. M. Fakhova ukrainska mova: navchalnyi posibnyk [Professional Ukrainian language: a tutorial]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, 2008, 272 p [in Ukrainian].
3. Vahtel N. M. Osnovyi pragmalingvistiki: Uchebnoe posobie [Fundamentals of Pragmalinguistics: a tutorial]. Voronezh : Izd-vo VGU, 2006, 31 p. [in Russian].
4. Koloiz Zh. V. Naukovyi styl ukrainskoi movy: praktykum [Scientific style of the Ukrainian language: workshop]. Kryvyi Rih : KDPU, 2017, 114 p. [in Ukrainian].
5. Matsko L. I. Stylistyka ukrainskoi movy [Stylistics of the Ukrainian language]. Lviv : Vyscha shkola, 2003, 462 p. [in Ukrainian].
6. Mozghoviy V. I. Ukrainska mova u profesiinomu spilkuvanni: modulnyi kurs: navchalnyi posibnyk [Ukrainian in Professional Communication: Modular Course: Tutorial]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatur, 2006, 592 p. [in Ukrainian].
7. Onufriienko H. S. Naukovyi styl ukrainskoi movy: navchalnyi posibnyk dlia studentiv VNZ [Scientific style of the Ukrainian language: a textbook. for university students]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, 2006, 311 s. [in Ukrainian].
8. Onufriienko H. S. Ukrainska naukova mova v strukturi suchasnoi universytetskoj osvity yak obiekt lnhvodydaktyky [Ukrainian Scientific Language in the Structure of Modern University Education as an Object of Linguistics]. Bulletin of the University of Lviv. Philology Series. Vyp. 50, 2010, pp. 117–122 [in Ukrainian].
9. Romaniuk I. V. Verbalni ta neverbalni skladnyky dialohichnoho movlennia movtsiv (na materialy prozovykh tvoriv I. Nechuiia-Levytskoho) [Verbal and non-verbal components of the dialogic speech of speakers (based on prose by I. Nechuy-Levitsky)]. *Scientific journal of MP Dragomanov National Pedagogical University. Series 8. Philological Sciences. Linguistics: Zbirnyk naukovykh prats / Vidp. red. L. I. Matsko*. Kyiv : NPU imeni M.P. Drahomanova, 2009, pp. 79–85. [in Ukrainian]